

Fıkhî Hadislerin Rivâyet Değeri Bağlamında “Müstehâza Hadisi”nin Tahric ve Tenkidi

Hüseyin Kahraman
Doç. Dr., U.Ü. İlahiyat Fakültesi
huskahraman@hotmail.com

Özet

Abdest, dinî bir temizliktir. Bu temizlik, el-Mâide Suresi 5/6’da emredilmiştir. Bu âyet aynı zamanda abdestin, farzlarına da işaret etmektedir. Ancak bu konu mezhepler arasında ihtilâflıdır. Abdesti bozan şeyler konusunda da ihtilâf vardır. Bu ihtilâflardan biri de, vücudun herhangi bir yerinde kan çıkması ve çıktığı yerin etrafına dağılmasıdır. Diğer üç mezhebin aksine Hanefîler bu durumun abdesti bozduğu kanaatindedir. Hanefîler bu konuda en-Nisâ 4/43 ve el-Mâide 5/6 âyetlerini delil getirmişlerdir. Hanefîler bu konuda çeşitli hadislerden de istidlâlde bulunmuşlardır. Bunların başında, sürekli istihâza kanı gören Fâtma bnt. Ebî Hubeyş’in yaşadığı bu problemi Hz. Peygamber’e iletmesinin anlatıldığı hadis gelmektedir. Bu makâlede “Müstehâza Hadisi” ismiyle bilinen bu hadisin tahric ve tenkidi üzerinde durulacaktır.

Abstract

The Criticism of “The Mustahaza Hadith” in Context of Methodological Value for Juristic Hadiths

The ablution is religious cleanliness. This cleanliness is commanded in Surah el-Maida 5/6 in Quran. This verse, at the same time, indicates the ablution’s obligations. But the juristic

schools differ in these obligations. There are some differences between schools also in which cancels the ablution. One of these differences is bleeding. According to the Hanafian School, contrary to another three schools, the bleeding cancels the ablution. The Hanafian scholars put evidence the Nisa 4/43 and Mada 5/6 verses. The Hanafians conclude in this matter in some hadiths. The most important of these hadiths is which named "Mustahaza Hadith". In this hadith, Fatima bnt. Ebî Hubeyş, a companion of the Prophet Muhammed, narrates that she complained to Prophet of her vaginal bleeding out of menstruation. This study contains a critique of this hadith.

Anahtar Kelimeler: Fıkhî Hadis, Mustehâza Hadisi, Abdest, Kan.

Key Words: Juristic Hadith, The Mustahaza Hadith, Ablution, Blood.

I. Giriş

Abdest; başta namaz olmak üzere bazı ibadetlerin yerine getirilmesinden önce yapılan ve kendisi de başlı başına ibadet hükmünde olan dinî temizliktir.¹ Bu temizlik, Kur'an'da "Ey iman edenler! Namaza kalktığınızda yüzlerinizi, dirseklerle beraber kollarınızı yıkayın; başlarınızı meshedin; topuklarla beraber ayaklarınızı da..."² âyetiyle emredilmiştir.

Bu âyet aynı zamanda abdestin, (üzerinde ittifâk edilmiş) farzlarına da işaret etmektedir. Bazı mezhepler abdestin farzlarını âyette ifade edilen bu fiillerden ibaret kabul ederken bazıları bunlara niyet, tertip, uzuvların peş peşe yıkanması, yıkama esnasında uzuvların ovulması gibi hususlardan bir veya birkaçını ilâve etmişlerdir. Benzer ihtilâflar abdesti bozan hususlar için de geçerlidir. Buna göre idrâr ve dışkı yollarından bir şey çıkması, şuurun kontrolüne engel olan bayılma, delirme, sarhoş olma ve uyku halleri, cinsî münâsebet gibi hususların abdesti bozduğunda ittifâk vardır. Ancak meselâ kadın ve erkeğin tenlerinin birbirine teması ve ağız dolusu kusmak, bazı mezheplere göre abdesti bozarken bazılarında göre bozmamaktadır.

Abdesti bozup bozmadığında ihtilâf edilen hususlardan biri de vücudun herhangi bir uzvundan kan, irin, cerahat vb. bir sıvının

---

¹ Abdest ve abdestle ilgili konular hakkında geniş bilgi için bkz. Hamdi Döndüren, *Delilleriyle İslâm İlmihâli*, (İstanbul: Erkam Yayınları, 1991), s. 138-163; Abdülkadir Şener, "Abdest", *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, I, 68-70.

² el-Mâide 5/6.

çıkıp akması ve çıktığı yerin etrafına yayılmasıdır.³ Kanın necis olduğu konusunda mezheplerin ittifakı vardır. Ancak abdest ile vücuttan çıkan kanın nitelik ve niceliği arasındaki ilişki, ihtilâfa sebep olmuştur. Nitekim Şâfilerle Mâlikilerin aksine Hanefiler bu durumun abdesti bozduğu kanaatindedir.⁴

Hanefiler bu görüşlerini çeşitli âyet ve hadislere dayandırmışlardır. Nitekim Hanefilere göre en-Nisa 4/43 ve el-Mâide 5/6 âyetlerinde geçen "... veya tuvaletten gelmişseniz..." ifadesi umûm ifade etmekte ve dolayısıyla insandan çıkan necis şeylerin abdesti bozduğuna delâlet etmektedir. Başka bir ifadeyle bir nassa konu olan illet başka şeyler için de geçerli olursa, hüküm bunlar için de aynen geçerli olur.⁵

Hanefiler bu konuda çeşitli hadislerden de istidlâlde bulunmuşlardır. Bunların başında, sürekli istihâza kanı gören Fâtıma bnt. Ebî Hubeys'in, yaşadığı bu problemi Hz. Peygamber'e iletmesinin anlatıldığı hadis gelmektedir. Nitekim Hanefî hadis âlimi Bedrüddîn el-Aynî (855/1451) bu rivâyeti "Ashâbımızın kullandığı deliller içinde en güçlüsü ve en sahihi" şeklinde takdim eder.⁶ Bu makâlede "Müstehâza Hadisi"⁷ ismiyle bilinen bu hadisin tahrir ve tenkidi üzerinde durulacaktır. Araştırma esnasında meselenin fikhî yönünden ziyâde hadisle alakalı ayrıntılar üzerinde durulmaya gayret edilecektir.

II. Müstehâza Hadisinin Tahrir ve Tenkidi

Kanın abdesti bozup bozmadığına dair görüşler, bu görüşlerin dayandığı deliller ve bu delillerin tenkidi, müstakil bir makâlede ele alınmaya çalışılacaktır.

³ Kanın abdesti bozup bozmadığına dair görüşler, bu görüşlerin dayandığı deliller ve bu delillerin tenkidi, müstakil bir makâlede ele alınmaya çalışılacaktır.

⁴ Hanefilere göre kanın vücuttan sadece çıkması fakat akması, "az necâset" hükmünde olduğundan abdesti bozmaz. Fakat akıcı bir niteliğe sahip ise abdesti bozar. Zira kan, akmak suretiyle "çok necâset" miktarına ulaşmış yani namaz için gerekli olan temizliği ihlâl etmiş demektir. Hanefilerin bu konudaki kanaatleri için bkz. Şeybânî, Muhammed b. Hasan, *el-Hucce 'alâ Ehli'l-Medîne*, thk. Mehdi Hasan el-Kilânî, (Beyrut; 1983), I, 69-71; Serahsî, Muhammed b. Ebî Sehl, *el-Mebsût*, Beyrut 1406, I, 76-77; Kâsânî, Alâuddin Ebu Bekir b. Mesud, *Bedâi'u's-Sanâi' fî Tertibi's-Şerâi'* (Beyrut: 1982), I, 24-25; Merğînânî, Ali b. Ebî Bekir, *el-Hidâye Şerhu'l-Bidâye* (Beyrut: trs.), I, 14-16; İbnü'l-Hümâm, Muhammed b. Abdilvâhid, *Fethu'l-Kadir* (Beyrut: trs.), I, 63-64; Zeylaî, Abdullah b. Yûsuf, *Nasbu'r-Râye fî Tahriri Ehâdîsi'l-Hidâye* (Riyâd: 1973), I, 77; Münâvî, Abdurraûf, *Feyzu'l-Kadir* (Mısır: 1356), V, 374.

⁵ Bu yorum için bkz. Mâturidî, Muhammed b. Muhammed, *Te'vîlâtü Ehli's-Sünne* (Beyrut: 2004), II, 18-19.

⁶ bkz. 'Umdetü'l-Kârî Şerhu Sâhihi'l-Buhârî (Beyrut: trs.), III, 51.

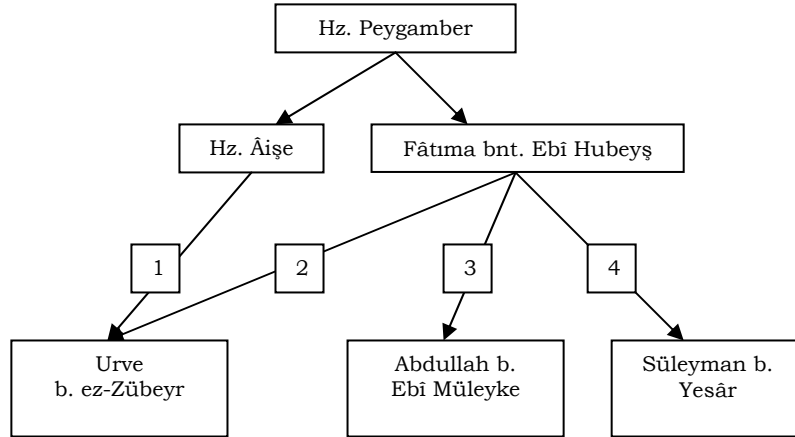
⁷ Hadis bu şekilde isimlendirilmesine dair meselâ bkz. İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî, *Tehzibu't-Tehzib*, (Haydarâbâd: 1325), II, 156.

Âişe'ye atıfla ya da “Hişâm ← Urve ← Hz. Âişe ← Hz. Peygamber” senediyle naklettikleri bu hadisin metni şu şekildedir:

جَاءَتْ فَاطِمَةُ بِنْتُ أَبِي حُبَيْشٍ إِلَيْهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ : يَا رَسُولَ اللَّهِ ! إِنِّي
امْرَأَةٌ أُسْتَحَاضُ فَلَا أَطْهَرُ، أَفَادَعُ الصَّلَاةَ؟ قَالَ : لَا، إِنَّمَا ذَلِكَ عِرْقٌ وَلَيْسَتْ بِالْحَيْضَةِ، فَإِذَا
أَقْبَلَتْ الْحَيْضَةَ فَدَعِي الصَّلَاةَ وَإِذَا أَدْبَرَتْ فَاغْسِلِي عَنْكَ الدَّمَ. قَالَ هِشَامُ بْنُ عُرْوَةَ: قَالَ أَبِي: ثُمَّ
تَوَضَّئِي لِكُلِّ صَلَاةٍ حَتَّى يَجِيءَ ذَلِكَ الْوَقْتُ

(Fâtıma bnt. Ebî Hubeys, Hz. Peygamber'e geldi ve Yâ Rasûlallah! Benden sürekli istihâza kanı geliyor, bir türlü temizlenemiyorum. Bu durumda namazı terk edeyim mi?” diye sordu. Hz. Peygamber şöyle buyurdu: “Hayır. Bu dediğin hayız değil, damardan gelen (normal) bir kandır. Hayızın başladığında namazı bırak. Hayız bittiğinde ise kanı temizle ve namazını kıl”. (Bu noktada hadisin râvilerinden) Hişâm b. Urve, babasının şöyle dediğini naklediyor: “Sonra, bu dönem yeniden başlayınca kadar, her namaz için abdest al).⁸

Bu hadis, meşhur hadis eserlerinde genel olarak dört değişik tarikten gelmektedir:

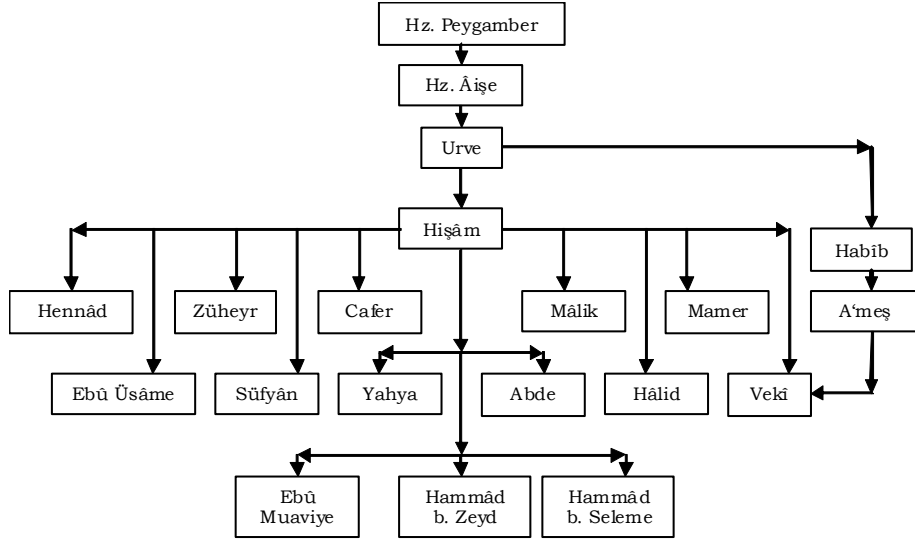

Hadis kitaplarında yer alan rivâyetlerinden görebildiğimiz kadarıyla bu dört tarık kendi içinde bazı önemli ayrıntılara sahiptir. Dolayısıyla her birinin müstakil olarak incelenmesinde fayda vardır.

⁸ Meselâ bkz. Kâsânî, *Bedâ'ü's-Sanâi'*, I, 25; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, I, 64; Zeylaî, *Nasbu'r-Râye*, I, 83-84.

A. “Urve ← Hz. Âişe ← Hz. Peygamber” Tariki

Metnin hadis kitaplarındaki rivâyetlerinin büyük kısmı bu tarikten gelmektedir. Bu rivâyetler bir araya toplandığında şöyle bir sened yapısına sahip olduğu görülür:

Görüleceği üzere hadisi Hz. Âişe'den nakleden Urve b. ez-Zübeyr'in (94/713) iki râvîsi vardır. Bunlardan birincisi oğlu Hişâm, ikincisi ise Habîb b. Ebî Sâbit'tir. Metni Hişâm ile Habîb'ten toplam on dört râvî nakletmektedir. Bu râvîlerden gelen metinler arasında çeşitli farklar vardır. Bunlardan bir kısmının mânâ ile rivâyetten kaynaklandığı görülmektedir. Nitekim Fâtıma, rivâyetlerin çoğunda problemini Hz. Peygamber'e "Ben hayız gören bir kadını, temizlenemiyorum" diyerek aktarıırken⁹ bir kısmında söze doğrudan "Ben temizlenemiyorum" şeklinde başlamaktadır. Metne bu şekilde başlanması, aynı zamanda hadisin râvîlerinden olan İmâm Mâlik ile alâkalı görünmektedir. Zira Hişâm'ın diğer râvîlerinde böyle bir ifade yoktur. Nitekim hem İmâm Mâlik'in hem de hadisi ondan nakleden Buhârî'nin rivâyeti bu şekildedir.¹⁰ Bazı rivâyetlerde ise Fâtıma'nın problemini "Fâtıma istihâza kanı görüyordu, durumu Hz. Peygamber'e sordu" diyerek nakleden kişi, hadisin sahâbî râvîsi Hz. Âişe'dir. Metnin bu şekilde başladığı rivâyet ise Hişâm'ın bir başka

⁹ Bu rivâyet için meselâ bkz. *Müslim*, Hayz, 62; *Ebû Dâvûd*, Tahâret, 109 (282 no'lu rivâyet); *Tirmizî*, Tahâret, 93 (125 no'lu rivâyet); *Nesâî*, Tahâret, 135, 138; *Hayız ve'l-İstihâza*, 4; *İbn Mâce*, Tahâret, 115 (621 no'lu rivâyet); *Dârimî*, Tahâret, 84; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 194.

¹⁰ Bu rivâyet için meselâ bkz. *Buhârî*, Hayz, 8; Mâlik, *Muvatta'*, Tahâret, 104.

râvîsi olan Süfyân'dan gelmektedir.¹¹ Aynı husus Hz. Peygamber'in cevâbı için de geçerlidir. Nitekim Fâtîma'nın "Namazı bırakayım mı?" sorusuna Hz. Peygamber doğrudan "Bu, damardan gelen normal bir kandır"¹² ifadesi ile başlarken bazılarında söze "Hayır!" ile girmektedir.¹³ Cevâbın "Hayır!" ile başladığı bu rivâyet, Ahmed b. Hanbel'e göre Vekî'den gelmektedir. İbn Mâce de bu şekilde başlayan metnin hemen arkasından "Bu, Vekî'in hadisidir" bilgisini verir. Bazı rivâyetlerde ise Hz. Peygamber söze "Bu, hayız değildir" cümlesiyle başlar. Ahmed b. Hanbel, bu cümlemin hocası Yahya'dan gelen rivâyette bulunduğunu tasrîh etmektedir.¹⁴ Hadisin bu tarikten gelen metninde mânâ ile rivâyetten kaynaklanan bir başka değişiklik de Hz. Peygamber'in cevabında geçen ve Fâtîma'nın hayız süresinin başlayıp bitmesine delâlet eden kelimelerdir. Nitekim rivâyetlerin çoğunda bu süreç "أقبل" ve "أدبر"¹⁵, bazılarında ise "أقبل" ve "ذهب" fiilleriyle¹⁶ ifade edilir.

Metinde mânâ ile rivâyet neticesinde meydana gelen ve hadisten çıkan hükümde bir değişikliğe sebep olmayan bu gibi küçük farklılıklara başka örnekler de verilebilir. Ancak bunlar dışında, rivâyetler arasında hadisten çıkarılacak hükmü etkileyen önemli bir farklılık daha dikkat çekmektedir. Nitekim hadis kitaplarında yer alan metinlerin büyük kısmı, bu açıdan bakıldığında Buhârî tarafından nakledilen şu metne benzemektedir:

قالت فاطمة بنت أبي حبيش لرسول الله صلى الله عليه وسلم: يا رسول الله! إنني لا أطهر، أفأدع الصلاة؟ فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: إنما ذلك عرق وليس بالحیضة، فإذا أقبلت الحيضة فاتركي الصلاة، فإذا ذهب قدرها فاغسلي عنك الدم وصلني

(Fâtîma bnt. Ebî Hubeş Hz. Peygamber'e "Yâ Rasûlallâh! Ben bir türlü temizlenemiyorum. Namazı bırakayım mı?" diye sordu. Bunun üzerine Hz. Peygamber "Bu, damardan gelen normal bir kan olup hayız kanı değildir. Hayız süren başladığında namazı terk et. Bu süre bittiğinde kanı temizle ve namazını kıl").¹⁷

¹¹ Bu rivâyet için meselâ bkz. *Buhârî*, Hayz, 19.

¹² Bu rivâyet için meselâ bkz. *Buhârî*, Hayz, 8, 19; *Ebû Dâvud*, Tahâret, 109; *Nesai*, Tahâret, 138; Mâlik, *Muvatta'*, Tahâret, 104

¹³ Bu rivâyet için meselâ bkz. *Müslim*, Hayz, 62; *Tirmizî*, Tahâret, 93; *Nesai*, Hayz ve'l-İstihâza, 4; *İbn Mâce*, Tahâret, 115; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 194.

¹⁴ Bu rivâyet için bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 194.

¹⁵ Bu rivâyet için bkz. *Buhârî*, Hayz, 19; *Müslim*, Hayz, 62; *Nesai*, Tahâret, 135, 138; *Ebû Dâvud*, Tahâret, 109; *Tirmizî*, Tahâret, 93; *İbn Mâce*, Tahâret, 115; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 194.

¹⁶ Bu rivâyet için bkz. *Buhârî*, Hayz, 8; *Dârimî*, Vudû', 84; Mâlik, *Muvatta'*, Tahâret, 104.

¹⁷ Bu rivâyet için bkz. *Buhârî*, Hayz, 8.

Görüleceği üzere bu metnin sonunda Hişâm'ın, babası Urve'ye atıfla zikrettiği ve Hanefî fıkıhçılar tarafından özellikle zikredilen

قَالَ هِشَامُ بْنُ عُرْوَةَ: قَالَ أَبِي: ثُمَّ تَوَضَّئِي لِكُلِّ صَلَاةٍ حَتَّى يَجِيءَ ذَلِكَ الْوَقْتُ

(Hişâm b. Urve, babasının “Sonra bu süreç yeniden başlayınca kadar her namaz için abdest al” dediğini naklediyor) kısmı bulunmamaktadır. Hadisin “Hz. Âişe – Urve – Hişâm” tarikinden gelen metninin büyük çoğunluğunda bu son cümle yer almamaktadır.¹⁸ Nitekim hadisi Hişâm'dan nakleden on dört râvînin on bir tanesinde bu cümle yoktur. Bu cümle sadece Hişâm'dan nakleden Ebû Muâviye, Hammâd b. Zeyd ve Hammâd b. Seleme ile Urve'nin ikinci râvîsi olan Habîb b. Ebî Sâbit'ten nakleden A'meş rivâyetinde bulunmaktadır.¹⁹

Bu cümlelerin veya ihtivâ ettiği mânânın hadisin geri kalan kısmıyla irtibatı çeşitli rivâyetlerde değişik şekillerde sağlanmaktadır. Bu kısım meselâ Buhârî'nin zikrettiği Hişâm'ın râvîsi Ebû Muâviye rivâyetinde metnin en son kısmında ve

قال: قَالَ أَبِي: ثُمَّ تَوَضَّئِي لِكُلِّ صَلَاةٍ حَتَّى يَجِيءَ ذَلِكَ الْوَقْتُ

şeklinde yani Hanefî ulemânın zikrettiği tarzda yer alır.²⁰ Tirmizî'nin yine Ebû Muâviye tarikinden naklettiği metinde bu kısım biraz farklıdır ve

“ قال أبو معاوية في حديثه: وقال توضئي لكل صلاة حتى يجيء ذلك الوقت”

şeklinde dir.²¹ Habîb b. Ebî Sâbit'ten nakleden A'meş rivâyetinde ise bu kısım

“... اجتنبي الصلاة أيام محيضتك، ثم اغتسلي ثم توضئي لكل صلاة وصلي”

¹⁸ Hadisin bu rivâyetleri için bkz. *Buhârî*, Hayz, 8, 19; *Müslim*, Hayz, 62, *Ebû Dâvud*, Tahâret, 109 (282 no'lu rivâyet); *Tirmizî*, Tahâret, 93; *Nesai*, Tahâret, 135, 138; Hayz ve'l-İstihâza, 4; *İbn Mâce*, Tahâret, 115 (621 no'lu rivâyet);. Mâlik, *Muwatta'*, Tahâret, 104; Abdurrezzâk, *el-Musannef*, I, 303; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, I, 118 1344 no'lu rivâyet); *Dârimî*, Vudû', 84, Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 194.

¹⁹ Bu rivâyetler için bkz. bkz. *Buhârî*, Vudû', 63; *Müslim*, Hayz, 62; *Nesai*, Tahâret, 138 (I, 124); *Ebû Dâvud*, Tahâret, 113 (298 no'lu rivâyet.); *Tirmizî*, Tahâret, 93 (I, 218); *İbn Mâce*, Tahâret, 115 (624 no'lu rivâyet); *Dârimî*, Vudû', 84; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, I, 118 (1345 no'lu rivâyet); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 42, 204, 262

²⁰ Bu rivâyet için bkz. *Buhârî*, Vudû', 63.

²¹ Bu rivâyet için bkz. *Tirmizî*, Tahâret, 93 (I, 218).

şeklinde ve hadisin metni içinde bulunmaktadır. Hadisi bu tarikten nakleden Ebû Dâvud rivâyeti böyledir. Ancak İbn Mâce, İbn Ebî Şeybe ve Ahmed b. Hanbel rivâyetlerinde bu cümleden sonra “ وإن قطر ” (kan hasıra damlasa bile namazını kıl) ifadesinin de yer aldığı görülür.²² “Abdest al” ifadesinin yer aldığı bu tarikin bir başka özelliği ise, hadisi A’meş’den nakleden Vekî b. el-Cerrâh’ın, bu ibârenin yer almadığı “Hişâm ← Urve ← Hz. Âişe” tarikinin râvileri arasında da bulunmasıdır. Başka bir ifadeyle Vekî, Fâtıma’nın yaşadığı bu olayı ve Hz. Peygamber’in cevabını A’meş’den nakle- derken “abdest al” ibaresi ile, Hişâm’dan rivâyet ederken ise bu ifade olmadan nakletmektedir.

Hişâm’dan nakleden Hammâd b. Seleme'nin (167/784) rivâyetinde “abdest al” ifadesi

“فاغسلي عنك الدم وتوضئي وصلي”

şeklinde, yine hadisin içinde yer almaktadır.²³ Hişâm’dan nakleden Hammâd b. Zeyd (179/795) rivâyetinde ise “abdest al” kısmı

“فاغسلي عنك أثر الدم وتوضئي فإنما ذلك عرق”

şeklinde yani hadisin sonunda değil ortalarında yer almaktadır. Bu rivâyetin bir başka farkı da diğer metinlerde hadisin başında yer alan “bu damardan gelen bir normal kandır” ifadesinin metnin son cümlesi olmasıdır.²⁴

“Abdest al” kısmını içeren tüm bu metinlerin diğer önemli bir özelliği de rivâyetlerin hemen peşinden bazı müelliflerin çeşitli açıklamalarda bulunmasıdır. Nitekim meselâ Nesaî, Hammad b. Zeyd rivâyetinin hemen peşinden “Bu hadiste Hammad b. Zeyd’den başka ‘abdest al’ ifadesini zikreden başka hiç kimseyi bilmiyorum. Hişâm’dan bu hadisi pek çok râvî nakletmiştir. Ancak hiçbiri ‘abdest al’ lafzını zikretmemiştir” uyarısında bulunur.²⁵ Ancak Nesaî’nin Hişâm’dan nakleden Hammâd b. Seleme ve Ebû Muâviye rivâyetlerini görmediği anlaşılmaktadır. Hammâd b. Zeyd rivâyetine Müslim de yer vermiştir. Fakat Müslim bu tariki zikrettikten hemen sonra “Hammâd b. Zeyd rivâyetinde bazı ziyâdeler vardır. Biz bunları zikretmedik” bilgisini verir.²⁶ *Sahîh-i Müslim* şârihi Nevevî’ye

²² bkz. *Ebû Dâvud*, Tahâret, 113 (298 no’lu rivâyet.); *İbn Mâce*, Tahâret, 115 (624 no’lu rivâyet); İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, I, 118 (1345 no’lu rivâyet); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 42, 204, 262

²³ Bu rivâyet için bkz. *Dârimî*, Vudû’, 84

²⁴ Bu rivâyet için bkz. *Nesaî*, Tahâret, 138 (I, 124).

²⁵ bkz. *Nesaî*, Tahâret, 138 (I, 124).

²⁶ *Müslim*, Hayz, 62.

اغسلي عنك وتوضيء“ göre müellifin yer vermediği bu ziyâde “اغسلي عنك وتوضيء” ifadesidir.²⁷

Fâtıma bnt. Ebî Hubeys'in abdest alması gerektiği ile ilgili bu ifadesinin yer aldığı rivâyetlerin bir başka özelliği de büyük çoğunluğunun sonunda, senedde ismi geçen râvîlere izafe ile bazı görüş veya cümlelerin yer almasıdır. Meselâ Ahmed b. Hanbel'in naklettiği Habîb b. Ebî Sâbit rivâyetinin sonunda, senedde ismi geçen Vekî b. el-Cerrâh'a izafeten “وقد قال وكيع: اجلسي أيام إقرايك ثم اغتسلي” (Vekî dedi ki: Hayızlı günlerinde otur, sonra yıkan) ifadesi²⁸ yer alır. Vekî'in bu ifadeyi kendisinden sonraki herhangi bir râvîye izâfe etmediği görülmektedir. Buradan hareketle ifadenin, Vekî'in bizzat kendisine ait olduğu sonucu çıkarılabilir. Fakat cümlelerin emir sîgasıyla nakledildiğine bakarak rivâyetin bir parçası olduğu da söylenebilir.

Nesai'nin naklettiği Hammad b. Zeyd rivâyetinde ise, metnin sonunda “قيل له: فالغسل؟ قال: ذلك لا يشك فيه أحد” (Kendisine “peki gusül!” dendi o da “kimsenin bu konuda şüphesi yok” cevabını verdi) cümlesi vardır.²⁹ Bu rivâyette kendisine soru sorulan kişinin kim olduğu belli değildir.

Hammad b. Seleme rivâyetinde ise Hişam babası Urve'ye izâfe ile “قال هشام فكان أبي يقول تغتسل غسل الأول ثم ما يكون بعد ذلك فإنها تطهر وتصلي” (Bu durumdaki kadın gusül abdesti alır. Daha sonra buna gerek yoktur. Zira bununla temizlenmiş olur ve namazını kılar) bilgisini verir.³⁰

Diğer taraftan bu rivâyette “abdest al” lafzını zikreden Hammâd b. Zeyd ile Hammâd b. Seleme'nin Saîd b. el-Müseyyeb'e kadar uzanan senedlerle naklettikleri “bu durumdaki kadın hayız başladığı zaman namazı terk eder, bittiği zaman ise yıkanıp namazını kılar” ve “bu durumdaki kadın hayız günlerinde oturur” şeklinde fikhî görüşler de vardır.³¹

Hadisin, Ahmed b. Hanbel tarafından nakledilen bir rivâyetinde ise Hişam ile râvîsi Yahya arasında şöyle bir konuşma geçmektedir:

...إنما ذلك عرق فإذا أقبلت الحيضة فدعى الصلاة فإذا أدبرت فاغسلي عنك الدم
”وصلى. قال يحيى: قلت لهشام: اغسل واحد تغتسل وتوضأ عند كل صلاة؟ قال: نعم

Bu metinden anlaşıldığı kadarıyla Yahya, hadisin rivâyetini bitiren hocası Hişam'a “(Bu durumdaki bir kadın hayız süresi sonunda) bir

²⁷ Meselâ bkz. Nevevî, *Şerhu Müslim*, IV, 22.

²⁸ bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 204.

²⁹ bkz. Nesai, Tahâret, 138 (I, 124).

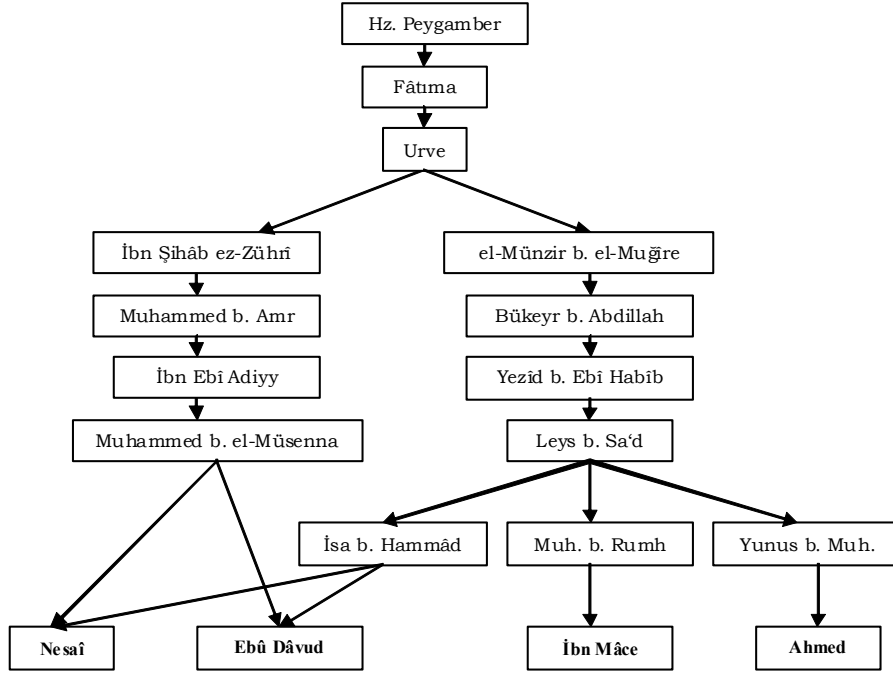
³⁰ bkz. *Dârimî*, Vudû', 84 (I, 199).

³¹ Bu rivâyetler için bkz. *Ebû Dâvud*, Tahâret, 110 (286 no'lu rivâyet).

kere gusledip daha sonra her namaz için abdest mi alır?” şeklinde metinle alakalı fikhî bir hüküm sormakta o da “evet” cevabını vermektedir.³² Aynı görüş Hişâm’ın babası Urve’den nakledilmektedir.³³ Dolayısıyla bu rivâyete göre, “abdest almak” ile ilgili hüküm hadisin parçası olmayıp Hişâm b. Urve’ye (146/763) ait bir görüştür.

B) “Urve ← Fâtıma ← Hz. Peygamber” Tarihi

Hadis kitaplarında Fâtıma bnt. Ebî Hubeys’in yaşadığı bu problemle ilgili olarak aktarılan rivâyetlerin bir kısmında sahâbî râvî Hz. Âişe değil bizzat kendisidir. Bu tarikten gelen rivâyetler bir araya toplandığında şöyle bir sened şeması ortaya çıkmaktadır:

Dört müellifin zikrettiği³⁴ bu tarikte hadisi sahâbîden alan râvî yine Urve’dir. Urve’nin İbn Şihâb ez-Zühri ve el-Münzir b. el-Muğre

³² Bu rivâyet için bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 194.

³³ bkz. İbn Kudâme, Muvaffakuddin Abdullah b. Ahmed, *el-Muğni* (Beyrut: 1405), I, 121.

³⁴ Bu rivâyetler için bkz. *Ebû Dâvud*, Tahâret, 108 (280 no’lu rivâyet); Tahâret, 110 (286 no’lu rivâyet); Tahâret, 117 (304 no’lu rivâyet); *Nesâî*, Tahâret, 128 (I, 123); Tahâret, 135 (I, 121); Hayız ve’l-İstihâza, 4 (I, 183-184); *İbn Mâce*, Tahâret, 115 (620 no’lu rivâyet); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 420, 463-364.

olmak üzere iki râvisi vardır. Ebû Dâvud ve Nesai'nin İbn Şihâb ez-Zühri tarîkenden verdikleri metin şu şekildedir:

أن فاطمة بنت أبي حبيش كانت تستحاض فقال لها رسول الله صلى الله عليه وسلم: إن دم الحيض دم أسود يعرف، فإذا كان ذلك فأمسكي عن الصلاة، وإذا كان الآخر فتوضئي واصلني، فإنما هو عرق

(Fâtıma bnt. Hubeyş istihâza kanı görmekte idi. Hz. Peygamber ona “Hayız kanı siyahtır, bu anlaşılabilir. Böyle durumlarda namaz kılma. Ama diğer kanı görürsen abdest al ve namaz kıl. Zira bu damardan gelen normal bir kandır).³⁵

Hadisi bu tarîkten nakleden müelliflerin, metnin hemen peşinden bazı açıklamalarda buldukları görülmektedir. Meselâ Ebû Dâvud bu rivâyetin hemen arkasından İbn Ebî Adıyy'in öğrencisi Muhammed b. el-Müsennâ'ya izafe ile şu bilgiyi verir: “İbn Ebî Adıyy bu hadisi bize kitabından bu şekilde nakletmişti. Daha sonra ise ezberinden Fâtıma'nın istihâza kanı gördüğüne dair bu rivâyeti ‘Muhammed b. Amr ← Zühri ← Urve ← Âişe” senediyle aktardı”. Görüleceği üzere İbn Ebî Adıyy metni burada Fâtıma'ya değil Hz. Âişe'ye izafe ile nakletmektedir. Nitekim metni bu tarîkten peş peşe iki kere zikreden Nesai de hadisin Fâtıma'ya izafe ile nakledildiği birinci rivâyetin hemen sonunda Muhammed b. el-Müsennâ'ya atıfla “İbn Ebî Adıyy'in bunu kitabından aktardığına” dair bir bilgi verir. Daha sonra da senedi aynı râvilerden oluşan ve İbn Ebî Adıyy'in hâfızasından naklettiği ikinci rivâyeti aktarır. Bu rivâyette olayı nakleden sahâbî râvî, Ebû Dâvud'un da dikkat çektiği üzere, Hz. Âişe'dir. Bu bilgilerden, İbn Ebî Adıyy'in hâfızası ile kitabındaki metinler arasında fark olduğu anlaşılmaktadır. Bu râvî ile ilgili başka bir tespit yine Nesai'den gelmektedir. Ona göre “Bu hadisi pek çok râvî rivâyet etmiştir, fakat hiçbiri İbn Ebî Adıyy'in naklettiklerini zikretmemiştir”.

Diğer taraftan Ebû Dâvud'un “Zühri ← Urve ← Fâtıma” senediyle naklettiği bir başka metinde Urve'nin de bazı tereddütlerinin olduğu anlaşılmaktadır. Ebû Dâvud'un bu rivâyeti³⁶ şu şekildedir:

عن عروة بن الزبير حدثتني فاطمة بنت أبي حبيش أنها أمرت أسماء أو أسماء حدثتني أنها أمرتها فاطمة بنت أبي حبيش أن تسأل رسول الله صلى الله عليه وسلم فأمرها أن تقعد الأيام التي كانت تقعد ثم تغتسل

³⁵ bkz. *Ebû Dâvud*, Tahâret, 110 (286 no'lu rivâyet); 117, (304 no'lu rivâyet); *Nesai*, Tahâret, 128 (I, 123).

³⁶ Bu rivâyet için bkz. *Ebû Dâvud*, Tahâret, 108 (281 no'lu rivâyet).

Görüleceği üzere bu rivâyette Urve, hadisi kendisine rivâyet edenin Esmâ mı yoksa Fâtıma mı olduğu konusunda şüphe etmektedir. Diğer önemli bir husus da bu rivâyetin sonunda “abdest al” ifadesinin geçmemesidir. Buna karşın yine Ebû Dâvud’un bu kez “Zühri ← Urve ← Esmâ” senediyle naklettiği bir rivâyette Fâtıma’nın durumunu Hz. Peygamber’e arzeden kişi, Esmâ bnt. Umeys’dir:

عن أسماء بنت عميس قالت: قلت: يا رسول الله! إن فاطمة بنت أبي حبيش استحيزت منذ كذا وكذا فلم تصل. فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: سبحان الله! هذا من الشيطان، لتجلس في مرقن، فإذا رأيت صفرة فوق الماء فلتغتسل للظهر والعصر غسلا واحدا وتغتسل للمغرب والعشاء غسلا واحدا وتغتسل للفجر غسلا واحدا وتتوضأ فيما بين ذلك

(Esmâ bnt. Umeys Hz. Peygamber’e gelerek şöyle dedi: “Yâ Rasûlallah! Fâtıma bnt. Ebî Hubeys falan zamandan beri istihâza kanı görüyor ve bu sebeple namazını kılamıyor”. Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle buyurdu: “Sübhânallah! Bu şeytandan kaynaklanan bir durumdur. Böyle olduğu zaman bir leğene otursun. Suyun üzerinde sarılık görürse öğle ile ikindi için, akşam ile yatsı için ve sabah namazları için ayrı ayrı gusûl abdesti alsın. Arada ise abdest alsın.”)³⁷

Görüleceği üzere bu rivâyette abdeste ilâveten bir de günde üç kez gusûl zikredilmektedir. Ancak Ebû Dâvud bu bilginin peşinden bu hadisin “el-Alâ b. el-Müseyyeb ve Şube ← el-Hakem ← Ebû Cafer” tarihiyle de geldiğini fakat “abdest al” ifadesinin el-Alâ rivâyetinde Hz. Peygamber’e izâfe ile (merfû), Şube rivâyetinde ise Ebû Cafer’in kendi sözü olarak nakledildiğini söyler.³⁸

Kısacası hadisin “Fâtıma → Urve → Zühri” tarihinden gelen metinleri, Zühri’den sonra gelen râvîlere bağlı olarak bazı değişiklikler arz etmektedir. Bunların bir kısmı mânâ ile rivâyetten kaynaklanan ve hadisten çıkan hükmü değiştirmeyen farklılıklardır. Ancak bir kısmı, özellikle de “abdest al” ifadesinde olduğu gibi, hükmü tamamen değiştiren farklılıklardır. Bu açıdan bakıldığında bu tarihte hadisi Urve’den nakleden el-Münzir b. el-Muğire’nin rivâyeti daha da önem kazanmaktadır. Ebû Dâvud, İbn Mâce, Nesaî ve Ahmed b. Hanbel tarafından nakledilen bu metin şu şekildedir:

أن فاطمة بنت أبي حبيش حدثته ثم أنها أتت رسول الله صلى الله عليه وسلم فشكت إليه الدم فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم إنما ذلك عرق فانظري إذا أتى قرؤك فلا تصلى فإذا مر القرء فتطهري ثم صلي ما بين القرء إلى القرء

³⁷ Bu rivâyetler için bkz. *Ebû Dâvud*, Tahâret, 112 (296 no’lu rivâyet).

³⁸ bkz. *Ebû Dâvud*, Tahâret, 117 (304 no’lu rivâyet).

(Fâtıma bnt. Ebî Hubeys, Hz. Peygamber'e gelerek gördüğü kandan şikâyetinde bulundu. Hz. Peygamber ona: "Bu bir damardan gelen normal bir kandır. Hayız olduğun zaman namaz kılma. Hayızın ³⁹sona erince temizlen, sonra yeniden hayız görünceye kadar namaz kıl).

Görüreceği üzere bu rivâyette Fâtıma'ya abdest alması emredilmemektedir. Bu rivâyetler arasında da mânâ ile rivâyetten kaynaklanan bazı farklar vardır. Meselâ Nesai'nin bir rivâyetinde, bu metinde geçen "فاغسلي عنك الدم فصلي" yerine "فتطهري ثم صلي" ibaresinin yer aldığı görülür.⁴⁰ Dolayısıyla birinci rivâyetteki "فتطهري" ibaresinin ikinci rivâyette "فاغسلي عنك الدم" şeklinde tefsir edildiği düşünülebilir. Ayrıca Nesai'nin "bu hadisin Hişam'ın, babası Urve'den nakli şeklinde de rivâyeti vardır. Ancak Hişam, el-Münzir'in zikrettiği şeyleri zikretmemiştir" şeklinde bir başka uyarısı daha vardır.

C) "Abdullah b. Ebî Müleyke ← Fâtıma bnt. Ebî Hubeys ← Hz. Peygamber" Tarîki

Ahmed b. Hanbel'in "Yahya b. Ebî Bükeyr ← İsrâil ← Osman b. Sa'd ← Abdullah b. Ebî Müleyke ← (halası) Fâtıma bnt. Ebî Hubeys" senediyle naklettiği bu metin, diğerlerine göre farklı ayrıntılar içermektedir:

فاطمة بنت أبي حبيش قالت: أتيت عائشة فقلت لها: يا أم المؤمنين! قد خشيت أن لا يكون لي حظ في الإسلام وأن أكون من أهل النار، أمكث ما شاء الله من يوم استحاض فلا أصلي لله عز وجل صلاة. قالت: اجلسي حتى يجئ النبي صلى الله عليه وسلم، فلما جاء النبي صلى الله عليه وسلم قالت: يا رسول الله! هذه فاطمة بنت أبي حبيش، تخشى أن لا يكون لها حظ في الإسلام وأن تكون من أهل النار، تمكث ما شاء الله من يوم استحاض فلا تصلي لله عز وجل صلاة. فقال: مري فاطمة بنت أبي حبيش، فلتمسك كل شهر عدد أيام إقرائها ثم تغتسل وتحتشي وتستنفر وتنظف ثم تطهر عند كل صلاة وتصلي، فإنما ذلك ركضة من "الشيطان أو عرق انقطع أو داء عرض لها"

(Fâtıma bnt. Ebî Hubeys anlatıyor: Hz. Âişe'ye gelip dedim ki: "Ey Müminlerin annesi! İslâm'dan nasibim olmayıp cehennemliklerden olmaktan korkuyorum. İstihâza kanı gördüğüm günlerde namaz kılamıyorum". Bunun üzerine Hz. Âişe ona "Hz. Peygamber gelinceye kadar otur, bekle" dedi. Allah Rasûlü gelince Hz. Âişe O'na "Bu Fâtıma bnt. Ebî Hubeys'tir Yâ Rasûlallah! İslâm'dan nasibi bulunmamasından ve cehennemliklerden olmaktan korkuyor.

³⁹ bkz. *Ebû Dâvud*, Tahâret, 108 (280 no'lu rivâyet); *İbn Mâce*, Tahâret, 115 (620 no'lu rivâyet); *Nesai*, Tahâret, 135 (I, 121); Hayız ve'l-İstihâza, 4 (I, 183-184); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 420, 463-364.

⁴⁰ bkz. *Nesai*, Tahâret, 135 (I, 122).

İstihâza kanı gördüğü günlerde namaz kılamıyormuş”. Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle buyurdu: “Fâtıma’ya söyle; bez tutunsun sonra temizlesin. Sonra da her namazdan önce kanı temizlesin ve namazını kılın. Zira bu şeytanın günaha teşviki veya çatlamış bir damar ya da kendisine ârız olan bir derttir”).⁴¹

Görüleceği üzere bu rivâyette dikkat çeken husus, “abdest almaktan” bahsedilmemesidir. Bunun yerine metnin sonunda “تطهر عند كل صلاة وتصلّي” ifadesi yer almıştır. Yukarıda da ifade ettiğimiz üzere Nesaî’nin bir rivâyetinde, “فتطهري ثم صلي” ifadesi “فاغسلني عنك الدم فصلي” şeklinde rivâyet edilmiştir.⁴² Bu rivâyette de geçen “فتطهري” ifadesi, “kanı yıkamak” şeklinde anlaşılabilir. Bu mânâyı, hadisin dördüncü farklı tarikinden gelen metin de desteklemektedir:

D) “Süleymân b. Yesâr ← Fâtıma bnt. Ebî Hubeyş ← Hz. Peygamber” Tariki

İbn Ebî Şeybe’nin “İsmail b. Uleyye ← Süleyman b. Yesâr ← Fâtıma” tarikinden naklettiği bu rivâyet şu şekildedir:

أن فاطمة ابنة أبي حبيش استحيزت، فسألت النبي صلى الله عليه وسلم أو سئل لها، فأمرها أن تدع الصلاة أيام أقرائها ثم تغتسل فيما سوى ذلك ثم تستنقر بثوب وتصلّي

(Fâtıma bnt. Ebî Hubeyş, istihâza kanı görüyordu. Bununla ilgili durumunu Hz. Peygamber’e sordu veya kendisi için O’na soruldu. Allah Rasûlü, hayızlı olduğu günlerde namazı bırakmasını, bunun dışında kalan zamanlarda ise gusledip bez tutunmasını ve namazını kılmasını emretti).⁴³

Görüleceği üzere burada “her namaz için abdestten” veya genel olarak “abdest almaktan” bahsedilmemektedir.

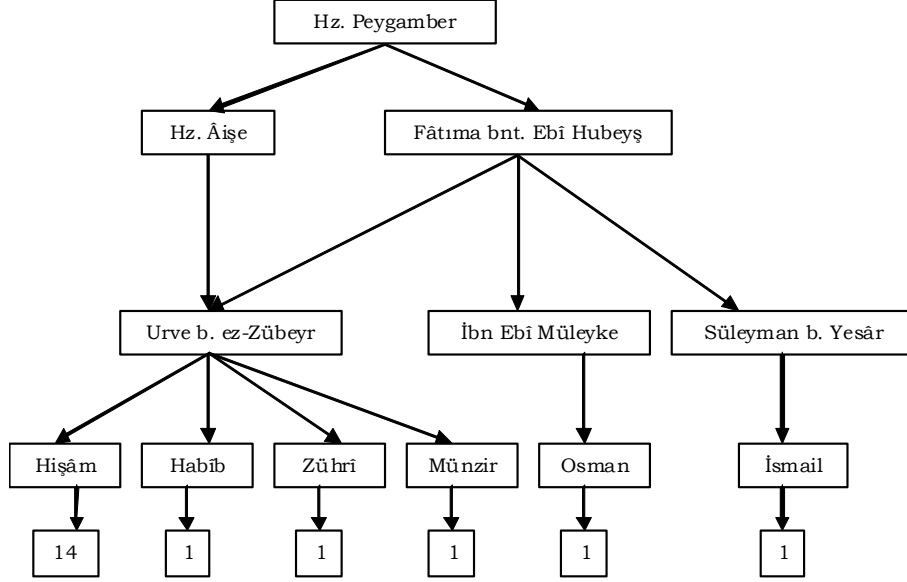
III. Değerlendirme

Müstehâza hadisi dördüncü tabaka itibariyle on dokuz ravi tarafından nakledilmektedir. Hadisin bütün tariklerini bir araya topladığımızda karşımıza şöyle bir sened şeması çıkmaktadır:

⁴¹ bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 464.

⁴² bkz. *Nesaî*, Tahâret, 135 (I, 122).

⁴³ bkz. İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, I, 118 (1348 no’lu rivâyet).

Hadisin bütûn bu rivâyetleri dikkate alındığında “abdest al” ifadesinin Urve’nin bulunduğu tarîklerle ilgili olduğu görülmektedir. Dördüncü tabakada yer alan râviler itibariyle ifade etmek gerekirse on dokuz râviden, hepsi de Urve’nin bulunduğu tarîklerde yer alan beş tanesi hadisi “abdest al” ibâresiyle nakledeken geriye kalan on dört tanesinde böyle bir ifade yer almamaktadır. Nitekim bu ibâre hadisi Urve’den nakleden Habîb b. Ebî Sâbit ve İbn Şihâb ez-Zühri ile yine Urve’nin râvisi Hişâm’dan nakleden Ebû Muâviye, Hammâd b. Zeyd ve Hammâd b. Seleme tarîklerinde yer almaktadır. Bu sayısal durum dikkate alındığında “abdest al” ifadesinin bulunduğu rivâyetlerin râvileri ile ilgili bazı bilgiler önem kazanmaktadır:

Meselâ Urve b. ez-Zübeyr’e göre “bu durumda olan bir kadın her namaz için abdest almalıdır”.⁴⁴

Urve’nin oğlu ve bu hadisteki râvisi Hişâm’dan da aynı görüş nakledilir. Nitekim Hişâm’ın râvilerinden olan Yahya, hadisin rivâyetini bitiren hocası Hişâm’a “(Bu durumdaki bir kadın hayız süresi sonunda) bir kere gusledip daha sonra her namaz için abdest mi alır?” şeklinde metinle alakalı fikhî bir hüküm sormakta, o da “evet” demektedir.⁴⁵

“Abdest al” ibâresinin yer aldığı rivâyetin râvilerinden Habîb b. Ebî Sâbit (119/737) Küfelidir ve “Kûfe müftisi” ünvanıyla anılmak-

⁴⁴ bkz. İbn Kudâme, *el-Muğni*, I, 121.

⁴⁵ Bu rivâyet için bkz. *Ahmed b. Hanbel*, Müsned, VI, 194.

tadır.⁴⁶ Münekkidlerin geneli tarafından sika bulunan Habîb hakkında müstehâza hadisini ilgilendiren önemli bilgiler verilmektedir. Nitekim Süfyân es-Sevrî, Ebû Dâvud, Buhârî ve Dârekutnî gibi hadisçilere göre bu râvî, Urve b. ez-Zübeyr'den hadis işitmemiştir. Hatta bazı münekkidlere göre, bu konuda hadisçilerin ittifâkı vardır. Nitekim Ebû Hâtim özellikle Fâtuma bnt. Ebî Hubeş ile ilgili bu hadisi kastederek “Habîb, müstehâza hadisini Urve'den işitmemiştir” uyarısında bulunur. İbn Hacer'in verdiği bilgiye göre Habîb'in bu hadisin senedinde zikrettiği Urve, Urve el-Müzenî'dir. Zehebî ve İbn Hacer'in beyânlarına göre ise Urve el-Müzenî “tanınmamaktadır”.⁴⁷ Bu noktada diğer münekkidler tarafından genelde sika kabul edilen Habîb'in, İbn Huzeyme ile İbn Hibbân gibi bazı münekkidler tarafından “müdelles” şeklinde tenkid edilmesi önem kazanmaktadır. Nitekim Yahya b. Maîn de onu sika ve huccet bulmasına rağmen iki hadisini; “müstehâza” hadisi ile “oruçlunun (eşini) öpebileceği” konusundaki hadisini münker bulmakta, “bu hadislerin hiçbir şeye benzemediğini” ifade etmektedir.⁴⁸

Habîb'in râvîsi olan Süleymân b. Mihrân el-A'meş (148/765) de Kûfelidir. Kur'ân ve kırâati, hadis, fıkıh gibi alanlarda “imâm” kabul edilmiştir. Bununla birlikte A'meş, İbnü'l-Mübârek (181/797) gibi bazı münekkidlere göre Kûfelilerin hadislerini ifsâd edenlerdendir. Ahmed b. Hanbel'e göre ise “hadislerinde çok ızdırâb vardır”. Zehebî'ye göre “haddesenâ” diyerek naklettiği hadislerle söyleyecek söz yoktur. Ancak an'ane ile naklettiği hadislerde tedlîs ihtimâli bulunabilir.⁴⁹ A'meş'in mustehâza hadisini an'ane ile naklettiği görülmektedir.⁵⁰

Rivâyetinde “abdest al” ibâresi bulunan râvilerden biri de Vekî'dir. Zira Vekî'in Hişâm'dan naklettiği metinde değilse de A'meş'den rivâyet ettiği hadiste bu kısım vardır. Kûfeli olan Vekî b. el-Cerrâh (197/812); hadis, tefsir, fıkıh ve edebiyât alanlarında ün kazanmış ilim adamlarındandır. Yaşadığı dönemin “en fakîhi” kabul edilmiş, Ebû Hanîfe'nin kavillerine göre fetva vermiştir. Bununla

⁴⁶ Habîb b. Ebî Sâbit hakkında geniş bilgi için bkz. İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 156-157.

⁴⁷ bkz. Zehebî, Muhammed b. Ahmed, *Mizânü'l-İ'tidâl fî Nakdi'r-Ricâl* (Beyrut: 1995), III, 65; İbn Hacer, *Tehzîb*, VII, 171.

⁴⁸ Habîb b. Ebî Sâbit hakkında geniş bilgi için bkz. İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 156-157; VII, 170.

⁴⁹ Süleymân b. Mihrân el-A'meş hakkında geniş bilgi için bkz. Zehebî, *Mizân*, III, 315; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 195 vd.

⁵⁰ bkz. *Ebû Dâvud*, Tahâret, 113 (298 no'lu rivâyet.); *İbn Mâce*, Tahâret, 115 (624 no'lu rivâyet); İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, I, 118 (1345 no'lu rivâyet); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 42, 204, 262

birlikte Vekî b. el-Cerrâh'ın lahin yaptığı ve 500 kadar hadisi hatalı rivâyet ettiği ifade edilmektedir.⁵¹

Hadisi “abdest al” ibâresiyle nakleden râvilerden olan Hammâd b. Seleme (167/784), Basralı olup “Ehl-i Basra'nın müftisi” unvânıyla anılmaktadır. Basra'da hadise ve fıkha dair ilk eserleri kaleme alan isimlerdendir. Münekkidlerin büyük çoğunluğu tarafından güvenilir bulunan Hammâd'a, Buhârî ve Müslim tarafından ihtiyâtle yaklaşılmıştır. Nitekim Buhârî, yaşlılık döneminde hafızası zayıflayan Hammâd'ın sadece bir rivâyetine istişhâd sadedinde yer vermiş; Müslim ise onun sadece belli râvilerden naklettiği rivâyetlerini almış ve özellikle sika râvilere muhâlefet ettiği noktalarda ihtiyâten ona güvenmemek gerektiğini ifade etmiştir.⁵²

Hişâm'ın bir diğer râvisi olan Ebû Muâviye Muhammed b. Hâzim (195/810) ise Küfelidir. Münekkidler tarafından genelde “sika” ve “mutkin” şeklinde değerlendirilen Muhammed b. Hâzim'in zaman zaman tedlîs yaptığına dikkat çekilmektedir. Fakat Muhammed hakkındaki tenkidler daha ziyâde itikâdî görüşleri ile ilgilidir. Zira Muhammed'in Mürchie'den olduğu hatta bu grubun Kûfe reisi olduğu ifade edilmektedir. Kendisine “peki bu görüşlerinin propagandasını yapıyor musun?” diye sorulunca “evet” cevabını vermiştir. Bununla birlikte Muhammed b. Hâzim'in Kütüb-i Sitte'yi oluşturan bütün kitaplarda hadisleri bulunmaktadır. Ahmed b. Hanbel ise, Fatıma bnt. Ebî Hubeş'in yaşadığı problemle ilgili olarak nakledilen bu hadisi de ilgilendiren bir bilgi vermektedir. Zira ona göre Muhammed'in Hişâm'dan naklettiği hadisler içinde muzdarib olanlar vardır.⁵³

Bu metnin bir başka râvisi olan ve hadisi Hişâm'dan nakleden Hammâd b. Zeyd (179/795) de Basrılıdır. Zamanının “Basra imâmı” şeklinde anılmakta, şehrin en fakîhi kabul edilmektedir. Görebildiğimiz kadarıyla Hammâd b. Zeyd hakkında kayda değer bir eleştiri yoktur.⁵⁴

---

⁵¹ Vekî b. el-Cerrâh hakkında geniş bilgi için bkz. Zehebî, *Mizân*, VII, 126; İbn Hacer, *Tehzîb*, XI, 110.

⁵² Hammâd b. Seleme hakkında geniş bilgi için bkz. İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 11 vd. Bu konuda ayrıca bkz. Tayyâr Altıkulaç, “Hammâd b. Seleme”, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XV, 488-489; Kemal Sandıkçı, *İlk Üç Asırda İslâm Coğrafyasında Hadis* (Ankara: Diyânet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1991), s. 146-147.

⁵³ Ebû Muâviye Muhammed b. Hâzim hakkında geniş bilgi için bkz. İbn Hacer, *Tehzîb*, IX, 121-122.

⁵⁴ Hammâd b. Zeyd hakkında geniş bilgi için bkz. İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 9-11. Ayrıca bkz. Tayyâr Altıkulaç, “Hammad b. Zeyd”, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XV, 489.

“Abdest al” ibâresinin geçtiği metni Urve'den nakleden Züh-rî'nin öğrencisi Muhammed b. Amr b. Alkame (144/761) de otorite-lerin bazı tenkidlerine maruz kalmıştır.⁵⁵

Muhammed b. Amr'ın öğrencisi Muhammed b. Ebî Adiyy (194/810) Basralı olup genelde sika kabul edilmiştir. Ancak Ebû Hâtim er-Râzî (277/890) bu râvî hakkında tereddüt etmiş; bir kere-sinde “sikadır” dediği İbn Ebî Adiyy'i bir başka defasında “hadisi delil alınmaz” diyerek eleştirmiştir.⁵⁶

Hadisi İbn Ebî Adiyy'den nakleden Muhammed b. el-Müsennâ (252/865) da yine Basralı olup münekkidlerin övgüsünü kazanmış bir râvidir.⁵⁷

IV. Sonuç

Fâtıma bnt. Ebî Hubeys'in istihâza kanı görmesi ile ilgili bu hadis, kanın abdesti bozup bozmaması konusunda özellikle Hanefî ulemâ tarafından delil olarak kullanılan rivâyetlerden biridir. Böyle önemli bir konuda vârid olması sebebiyle pek çok râvî tarafından nakledilmiştir. İki sahâbî ile başlayan râvî sayısı dördüncü nesilde on dokuzaya ulaşmıştır. Bu râvilerden gelen metinler arasında mânâ ile nakilden kaynaklanan çeşitli farklar vardır. Bunlar genel itibariyle bir kelimenin yerine aynı mânâyâ gelen bir başkasını kullanma ve takdim-tehir gibi hadisin delâletine ciddî bir etkisi olmayan hususlardır. Hadisle ilgili bu değişikliklerin en önemlisi ise, abdest ile ilgili ibareye yer verip vermemesidir.

Değişik tariklerinden gelen metinlerin büyük bir kısmında böyle bir ibâre yoktur. Bu ibâre ikinci, üçüncü ve dördüncü tabakalarda belli râvilerin rivâyetlerinde yer almaktadır. Bu râvilerin çoğunluğu rivâyet ehliyeti açısından, haklarında bazı tenkidler olsa da, genel itibariyle münekkidlerin güvenilir bulduğu isimlerdir. Ancak bu râviler hakkında dikkat çeken üç temel husus vardır:

Öncelikle, bu ibârenin yer aldığı hadislerin özellikle ikinci ve üçüncü tabakada yer alan bazı râvilerinden, metinlerden hemen sonra konuyla ilgili fikhî görüşler de nakledilmektedir. Bu görüşler okuyucuya, bazen mezkûr râvilere sorulan sorular ve bunlara verilen cevaplar bazen de şeyhin kendiliğinden yaptığı açıklamalar şeklinde nakledilmektedir. Bu da akla, metnin rivâyetinden sonra bu râvilerle

⁵⁵ Nitekim Muhammed b. Amr hakkında otoriteler “hadiste güçlü değildir”, “hata yapar”, “insanlar hadisinden sakınmışlardır”, “insanların en hâfızı değildir”, “zayıf kabul edilmiştir”, “beis yok” gibi tenkidlerde bulunmuşlardır. Bu râvî hakkında geniş bilgi için bkz. İbn Hacer, *Tehzib*, IX, 334.

⁵⁶ bkz. Zehebî, *Mizân*, VI, 258.

⁵⁷ Muhammed b. el-Müsennâ hakkında geniş bilgi için bkz. İbn Hacer, *Tehzib*, IX, 379.

öğrencileri arasında cereyân eden fikhî müzâkereleri akla getirmektedir. Böyle ortamlarda yapılan açıklamaların orada bulunan bazı öğrenciler tarafından metnin aslından zannedilerek nakledilmesi (idrâc) zaman zaman karşılaşılan bir durumdur. “Abdest al” ifadesinin Müstehâza hadisinin pek çok tarîki içinde, “bu durumdaki kadının abdest alması gerektiği” görüşünde olan bir-iki râvî ile doğrudan bağlantılı olması, bu çıkarımı destekler mâhiyettir.

Müstehâza hadisini “abdest al” kısmıyla nakleden bu râvîlerle ilgili ikinci önemli husus ise, çoğunun rivâyet ehliyeti açısından bazı tenkidlere uğramış olmasıdır. Bu tenkidlerin bir kısmı genel nitelikli iken bazıları doğrudan Müstehâza hadisinin sıhhatini etkileyecek tarzdadır.

Bu râvîlerle ilgili üçüncü husus ise genelde Kûfeli veya Basralı yani Iraklı oluşlarıdır. Bu râvîlerin memleketleri ile, Ehl-i Irak’ın yani Hanefîlerin “kanın abdesti bozduğu” şeklindeki görüşleri arasında bir ilişki kurulabilir. Nitekim bunların çoğu hadis yanında fıkıh ile de meşgul olan isimlerdir. Aralarında müftülük ve kadılık yapanlar vardır. Hatta bunlar içinde “Ebû Hanîfe'nin görüşlerine göre fetvâ verenler” olmuştur. Dolayısıyla bu râvîlerin de, naklettikleri metinden sonra hadisin delâleti ile ilgili bazı açıklamalarda bulunması, ancak bunu işitenlerin yapılan açıklamaları hadisin aslından zannetmeleri mümkündür. Nitekim hadisin farklı rivâyetlerine yer veren bazı hadisçiler de, bir kısım tariklerde yer alan “abdest al” ifadesinin, bu rivâyetlerin râvîleri ile ilgili olduğuna dikkat çekmişlerdir. Şüphesiz bu râvîlerin çoğu, hadis ilminin meşhûr ve güvenilir isimleri arasındadır. Fakat hadisi “abdest al” kısmı olmadan nakleden Süfyân es-Sevrî ve İmâm Mâlik gibi isimler de en az onlar kadar meşhurdur. Kaldı ki bu râvîler metnin bu şekildeki rivâyetinde sayıca öncekilerden üstün durumdadır.

Bu bilgilere dayanarak; “abdest al” ifadesinin, hadisin bir parçası olmayıp fikhî müzâkereler veya açıklamalar neticesinde ortaya çıktığını ve sonra da yanlışlıkla metne dâhil edildiğini söylemek mümkün görünmektedir.

Kaynakça

Abdülkadir Şener, “Abdest”, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, I, 68-70.

Aynî, Bedrüddin Mahmûd b. Ahmed b. Musa, ‘*Umdetü'l-Kârî Şerhu Sâhihi'l-Buhârî* (Beyrut: trs.).

Hamdi Döndüren, *Delilleriyle İslâm İlmihâli* (İstanbul: Erkam Yayınları, 1991).

- İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalâni, *Tehzibu't-Tehzib* (Haydarâbâd: 1325).
- İbn Kudâme, Muvaffakuddin Abdullah b. Ahmed, *el-Muğni* (Beyrut: 1405).
- İbnü'l-Hümâm, Muhammed b. Abdilvâhid, *Fethu'l-Kadîr* (Beyrut: trs.).
- Kâsânî, Alâuddin Ebu Bekir b. Mesud, *Bedâi'u's-Sanâi' fî Tertibi's-Serâi'* (Beyrut: 1982).
- Kemal Sandıkçı, *İlk Üç Asırda İslâm Coğrafyasında Hadis* (Ankara: Diyânet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1991).
- Mâturîdî, Muhammed b. Muhammed, *Te'vilâtü Ehli's-Sünne* (Beyrut: 2004).
- Merğînânî, Ali b. Ebî Bekir, *el-Hidâye Şerhu'l-Bidâye* (Beyrut: trs.).
- Münâvî, Abdurraûf, *Feyzu'l-Kadîr* (Mısır: 1356).
- Şeybânî, Muhammed b. Hasan, *el-Hucce 'alâ Ehli'l-Medîne*, thk. Mehdî Hasan el-Kilânî, (Beyrut; 1983).
- Tayyâr Altıkulaç, "Hammâd b. Seleme", *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XV, 488-489.
- "Hammad b. Zeyd", *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XV, 489.
- Zehebî, Muhammed b. Ahmed, *Mizânü'l-İ'tidâl fî Nakdi'r-Ricâl* (Beyrut: 1995).
- Zeylâi, Abdullah b. Yûsuf, *Nasbu'r-Râye fî Tahrici Ehâdisi'l-Hidâye* (Riyâd: 1973).